

**Бэйлэнешле сөйләм үстерү. Укучыларны
сочинение-фикерләмә язуга әзерләү**

***Уйларыбыз ак
кәгазвөө...!***

Сочинение-фикерләмә язуга таләпләр

Сочинение-фикерләмә – билгеле бер фикерне дәлилләп язылган текст.

Анда **төп 3 элементның** булуы таләп ителә.

- **тезис** – **дәлилләр** белән расланьрга тиешле төп фикер;

- **аргументлар** – укылган тексттан **дәлилләр**, мисаллар;

- **нәтижә** – **аргументлар** ярдәмендә **дәлилләнган тезис**.

Мондый сочинениедә, белгәнебезчә, **3 абзац** булырга тиеш.

Сочинение-фикерләмәне язганда

ИСТӘ ТОТЫЙК!

1. Тезис буларак китерелгән **жөмлөләрнең мәгънәсен текстка бәйле рәвештә аңлатырга кирәк.**
2. Тексттан **ике мисал-дәлил китерелергә тиеш** (алар икесе дә укылган материалдан алына)
3. **Композицион** төзеклек: **кереш, башлам яки йомгак өлешләрнең берсен дә төшереп калдырырга ярамай.**
4. **Кызыл юлларга** бүленеш дәрәҗә бирелергә яки 3 өлеш арасында **бәйләнеш** сакланарга тиеш. 5. Сочинение-фикерләмә **тезиска** карарга тиеш (**бөтенләй башка темага** язылган очракта эш тикшерелми).

Истә тотыйк: сочинение язганда текстның **эчтәлеген** түгел, ә **идеясен** анализлап язарга кирәк.

Төп өлөш

- **Төп өлөш** күлөмө ягыннан **кереш һәм йомгактан зуррак** була. Сочинениенең бу өлөшендә **текстны сөйләп чыгудан**, темага туры килмәгән мәгълүматларны язудан качарга кирәк. Төп өлөштә үз фикереңне **логик дәлил** һәм стилистик хаталарсыз язу осталыгы күрсәтелә. Тезиста чагылган **фикернең дөрөслөгө** дә дәлилләнә. Моңың өчен, текстны берничә тапкыр укырга, аның **темасын (текст нәрсә турында?), идеясен (автор нәрсә әйтсә тели?)** билгеләргә кирәк. Гадәттә, текстның **идеясе нәкъ менә бирелгән өзектә** чагыла. Тексттан, бу идеяне дәлилли торган жөмлөләрне табып, аларның мәгънәсен үз сүзләрң белән аңлатып язарга кирәк. Бу - эчтөлөк сөйләп чыгу гына түгел, ә

Текст өстендә эш

“Кыядагы ояда” (Ф. Яруллиннан)

**чыганак тексты буенча эшне башлыйк.
(Эш төркемнәрдә оештырыла)**

**Сезнең алда сочинение-фикерләмә
язганда файдаланырга мөмкин булган
*клише-шаблоннар.***

Текстның эчтәлеген белән танышыгыз.

Кыядагы ояда

(1) Биек тау башында бер бөркет оясы бар икән. (2) Язгы таңда ул ояда берсеннән-берсе матур өч бала дөньяга килгән. (3) Әнкә бөркет көннәр буе жим ташыган, балаларын жилдавылдан саклаган. (4) Ә беркөнне, көчле давыл вакытында, ул һәлак булган.

(5) Бөркетнең балалары әниләрен көн-төн көткәннәр, тәмам хәлсезләнгәннәр. (6) Оя янындагы зур таш астында Кара елан яшәп ята икән. (7) Ул бөркет балаларының елаганын ишеткән.

(8) - Ярар, - дигән Кара елан, - мин сезне үскәнче ашатып торырмын. (9) Ләкин минем бер шартым бар...

(10) Шушы көннән Кара елан бөркет балаларын ашата башлаган. (11) Ниһаять, бөркет балалары үсеп житкәннәр. (12) – Рәхмәт сиңа, Кара елан, - син безне ашаттың, үстердең.

(13) Инде шартыңны әйт, - дигән алар.

(14) – Шартым шул: берегез канатларыгызны, икенчегез – күзләрегезне, өченчегез тәпиләрегезне бирегез.(15) Бөркетләр, яшертен генә, әле - бер-берсенә, әле Кара еланга күз салганнар һәм качарга уйлаганнар.(16) Кара елан, бөркетләрнең уйларын сизенеп, болай дигән:

- Әлбәттә, сез хәзер еракка-еракка очып китә аласыз. (17) Кая гына китсәгез дә, мин куа бармам. (18)Тик шуны онытмагыз: аучы укларынан, яшен утларынан качып котыла алсагыз да, үзегездән кача алмаячаксыз. (19) Намусыгыз сезне һәрвакыт эзәрлекләп йөрер. (20) Ә минем өчен борчылмагыз. (21) Үлгәнче, жирдә бер яхшылык эшләп калдырасым килгән иде. (22) Хәзер минем жаным тыныч. (23) Кара еланнарның да күңелләре ак икәнлеген раслый алдым.

(24) Бөркетләргә бик-бик оят булган. (25) Берсе - канатларын, икенчесе - күзләрен, өченчесе тәпиләрен Кара еланга китереп биргәннәр. (26) Ләкин елан бөркетләрнең кадерле нәрсәләрен үзләренә кайтарып биргән. (27) Бөркетләр, аңа мең рәхмәтләр укып, һавага күтәрелгәннәр.

(28) - Кайда гына йөрсәгез дә, нинди юллар үтсәгез дә, шуны исегездә тотыгыз: эшнең шартын белми торып, вәгъдә бирергә ашыкмагыз. (29) Вәгъдәне бирү жиңел, ләкин үтәве

(30) Бөткәнчә үткәнчә үткәнчә. (31) Сизнең үткәнчә үткәнчә үткәнчә. (32) Сизнең

Бирем

11.1. Кайда гына йөрсәгез дә, нинди юллар үтсәгез дә, шуны исегездә тотыгыз: эшнең шартын белми торып, вәгъдә бирергә ашыкмагыз. Вәгъдәне бирү жиңел, ләкин үтәве авыр. Вәгъдә - күңелнең иманы жөмлөләрәндә әйтелгән фикерләрне аңлатып, сочинение языгыз. Укылган тексттан фикерләрәгезне раслый торган 2 дәлил китерез. Файдаланган жөмлөләрнең номерларын күрсәтегез яки тулысынча языгыз. Сочинениенең күләме 50 сүздән ким булмаска тиеш. Укылган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый. Текстны күчереп яисә аның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган өчен, ноль балл куела.

Кереш өлөш

Кереш өлөшне дөрес формалаштырык. Бу – иң мөһим өлөш, чөнки сочинениенең дөрес килеп чыгуы шуңа бәйләнгән.

(клише-шаблон) - Тәкъдим ителгән тезиста автор безне ..... турында уйланырга чакыра. Мин дә автор фикере белән килешәм (яки килешмим). Вәгъдәдә тору - ..... дигән сүз.

Кереш өлөшне формалаштыргач, үз төркемеңдә тикшерү эше башкарыла. Аннары һәр төркем үзенең язмасы белән таныштырып чыга һәм гомуми фикергә киләбез.

Кереш өлөшнө формалаштырунунҥ якынча үрнөгө

**Тэкъдим ителгән тезиста Ф.Яруллин
безне вәгъдә бирү, сүзендә тора белү
кебек рухи кыйммәтләр турында
уйланырга чакыра. Мин автор фикере
белән килешәм. Вәгъдәне онытмау,
ягъни әйткән сүздә тору, үз ризалыгынҥ
белән алынган йөкләмәне үтәү ул.**

Төп өлөш

Төп өлөшнө шартлы рәвештә **икегә** бүлөп карарга мөмкин.

1 . Проблеманы дәвам итү һәм тексттан өзекнең **идеясен** билгеләрлек **аргументны** дөрес табу.

Автор, беренчедән, нинди төп фикерне житкерә, ягъни проблема нәрсәгә нигезләнөп ачыла? – **(клише-шаблон)** - Текстта бирелгән вакыйга ..... кирәклеген искәртә. Бу... нче жөмлөдә күрсәтелә.

Төп өлөш

2 . Шушы табылган *аргументны*
дәлилләү, ачыклау:

(клише-шаблон) - Вәгъдә бирү –
..... . Аны үтәү, ... - иң
мөһиме. Вәгъдәсен
үтәмәгәннәрне..... көтә. Әлеге
фикер..... нчы жөмлөдә раслана. Кемгә
дә булса сүз бирер
алдыннан..... . Кара еланнның
сүзләре.....яңгырый .

Төп өлешне формалаштыруның якынча үрнәге

Вәгъдәгә җаваплы карарга кирәклеген текстта Кара елан һәм бөркет балалары арасындагы вакыйга аша бирелә. Ашыгып, шартын белми әйткән сүз аркасында, бөркет балалары кебек иң кадерле нәрсәләреңнән колак кагарга да мөмкин. Бу турыда 13 нче җөмләдә әйтелә. Вәгъдә бирү – эшнең башыгына. Аны үтәү, биргән сүзеңдә тору - иң мөһиме. Вәгъдәсен үтәмәгәннәрне вөҗдан газобы көтә. Әлегә фикер 19 нчы җөмләдә раслана. Кемгә дә булса сүз бирер алдыннан яхшылап уйларга кирәк. Ак күңелле Кара еланның гыйбрәтле сүзләре безгә дә сабак булып яңгырый.

Йомгак өлөшө

Йомгак өлөшөн
формалаштыру:

Дәлиллэнгән фикергә ничек
йомгак ясыйбыз? – (клише-
шаблон) - Димәк (шулай итеп),
автор безне.....өндү. Әйе,

..... .

Йомгак өлөшнө формалаштырунуң якынча үрнөгө

**Димэк, автор безне биргән
вәгъдәбезне үтәргә, кешелекле,
иманлы булып калырга өнди. Әйе,
тормышта үз кыйблаңны табып,
дөрөс яшәргә кирәк.**

Мастер-классның йомгаклау этабы

Язманың 3 өлеше дә тәмамлангач, һәр төркемдәге укучылар сочинение-фигерләмәне бергә камилләштерә, хаталарны орфографик сүзлек кулланып төзәтә, укытучыга һәм башка төркемдәгеләрне язмасы белән таныштыра.

Гомуми фигер алышу. Экрандагы әзер сочинение-фигерләмә белән чагыштыру. һәр төркем үзенең эшен бәяли.

Якынча үрнәк сочинение- фигорпәмә

Тәкъдим ителгән тезиста Ф.Яруллин безне вәгъдә бирү, сүзендә тора белү кебек рухи кыйммәтләр турында уйланырга чакыра. Мин автор фикере белән килешәм. Вәгъдәне онытмау - үз ризалыгың белән алынган йөкләмәне үтәү ул.

Бу фикер текстта Кара елан һәм бөркет балалары арасындагы вакыйга аша бирелә. Ашыгып, шартын белми әйткән сүз аркасында, бөркет балалары кебек иң кадерле нәрсәләреңнән колак кагарга да мөмкин. Бу турыда 13 нче жөмләдә әйтелә. Вәгъдә бирү – жиңел, аны үтәү, биргән сүзендә тору - иң мөһиме. Вәгъдәсен үтәмәгәннәрне вөждән газабы көтә. Әлеге фикер 19 нчы жөмләдә дәлилленә. Кемгә дә булса сүз бирер алдыннан яхшылап уйларга кирәк. Кара еланның гыйбрәтле сүзләре безгә сабак булып яңгырый.

Димәк, автор безне биргән вәгъдәбезне үтәргә, кешелекле булып калырга өнди. Әйе, тормышта үз кыйблаңны табып, дәрәс яшәргә кирәк.